

УДК 728.03 : 069

**СВОЛОКИ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО НАРОДНОГО ЖИТЛА
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
МУЗЕЮ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ
НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»**

Микола Шкіра¹, Наталія Шкіра², Людмила Шкіра³

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»,
Україна, 08400, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Шевченка, 8

^{1,2}e-mail: shkira.mv@gmail.com

³e-mail: Shkiraluidmila@ukr.net

У сучасному житті перед народом поставлена ціль побудови громадянського суспільства, важливим етапом становлення якого є розуміння духовних традицій, звичаїв, обрядів, символів українського народу, які протягом тисячоліть були регулятором дій людини у суспільстві, служили засобом для формування моральних і духовних цінностей. Народне житло, мова, символи розповідають про багатство культури, їх вивчення є важливим у вихованні підростаючого покоління у народних традиціях. Тож у музейних колекціях особливу увагу привертають речі, що вийшли з повсякденного вжитку, та не завжди зрозумілі у наш час. У добу інноваційних технологій, потужної індустріалізації та створення великих транскорпорацій, ми із зацікавленням хочемо зазирнути у минуле та зрозуміти, як у далекі часи будувалося житло за допомогою нескладних приладів і механізмів, що означали окремі конструктивні елементи, зрозуміти їх символіку та тлумачення. Дослідник старожитностей В.В. Вечерський вказує, що «архітектура, як мистецтво організації життєвого середовища людини, належить до найважливіших атрибутів цивілізації. Водночас, для кожного народу його архітектура є ніби історичним паспортом, засвідчуючи вік, походження, ступінь розвитку, взаємозв'язки з іншими культурами» [2, с. 7-10].

«Для селянської родини вона (хата) й справді була Всесвітом, місцем на землі, де усе рідне, звичне і незвичайне, де кожен предмет має свій, лише йому притаманний колір, запах, своє звучання, розташування. Недарма наявність власної оселі виводила людину на певну сходинку громадського визнання, означала, що вона працююча, клопочеться за прихисток і достаток для своєї сім'ї...». У хаті завжди було охайно, вибілено, розмальовано кольоровою глиною, оздоблено витинанками, уतिकано квітами, запашними травами. Таке ставлення

до осель, зрозуміло, не могло не привернути уваги численних мандрівників. Наприклад, німецький географ Йоган Георг Коль, який подорожував Україною у 1838 році, писав: «Живуть у чисто вдержаних хатах, що до тебе всміхаються. Вони не вдовольняються тим, що кожної неділі миють їх, як це роблять голландці, але ще щодві неділі їх білять. Тому їх хати виглядають білі, наче свіжовибілене полотно» [3, с. 7-8].

Історично склалися традиційні форми будівництва житла, що передавалися з покоління у покоління та підтримувалися загальною думкою української громади. «Народні будівничі завжди «вписували» дім в природне оточення, тому і він і усе господарство, навіть ціле поселення, створювали єдиний ансамбль... Спадкоємність традицій, нагромаджений досвід не лише технічних прийомів, а й естетичних засад дозволяли зодчим створювати «виразне» обличчя сіл... У лісостеповій та степовій смузі хата (навіть, якщо вона була зрубна, глиновалькована, городжена і мазана глиною, складена з каменю) завжди зовні і всередині побілена. Хата вважалася повноцінним житлом тільки тоді, коли її спорудження увінчувалося традиційним оздобленням або розписом... Люди вірили, що усіякі напасті – це наслідок дій демонічних сил. Саме вони насилають бурі, град, повені, різні хвороби... Їм треба було протистояти, тому й вигадувалися найрізноманітніші способи» [3, с. 9-11].

Основними оберегами житла був вогонь і червоний колір. Магічне значення приділялося розписам, різні барвисті зображення й орнаменти мали на меті так захопити увагу лихої сили, щоб відвернути її від людей... Український настінний розпис сягає своїм корінням ще у часи трипільської культури. Про це свідчать археологічні знахідки, зокрема зображення на стінах сови, барвінку, гілок з квітами, букетів» [3, с. 11-12].

Оскільки у XXI ст., у більшості цивілізованих країн житло будують за допомогою сучасних технологій і матеріалів, а традиційні методи та засоби будівництва майже вийшли з ужитку, сучасні відвідувачі із задоволенням оглянуть його елементи у зібранні старожитностей Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (далі – МНАП).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що на даний момент не проводився детальний аналіз сволоків кінця XVII – XIX ст. із музейного зібрання МНАП, дані старожитності не були предметом самостійного вивчення, тому аналіз цієї проблеми допоможе більш комплексно осягнути використання оберегів у житлі. Відповідно аналіз художніх особливостей сволока, різноманіття функцій і технік виготовлення, використання різних матеріалів, художніх рішень проводилися лише частково. Саме у цьому і проявляється новизна дослідження. Аналіз проблеми допоможе більш комплексно осягнути використання балок, їх збереження та представлення в експозиції НІЕЗ «Переяслав».

Мета даного дослідження полягає у вивченні та художньому аналізі сволоків у контексті музейних експозицій і більш широкого їх представлення відвідувачам скансену, дослідження символів і символіки українського народного житла, зокрема балки. Матеріал стане у нагоді під час планування тематичних уроків і підготовки лекційного матеріалу, популяризації та рекламування музейних зібрань. Ґрунтовне вивчення елементів оздоблення народного житла, символів, орнаментики, декоративних засобів оформлення є важливим та актуальним, оскільки вирішує завдання привернення уваги до повсякденної культури, побуту, традицій українського народу, а також популяризації музейних зібрань. Даний джерелознавчий матеріал за довгий час (більшість речей виготовлені у кінці XVII – на поч. XIX ст.) і порушення умов зберігання мають руйнівні процеси, пошкодження та дефекти: відколи, зрізи, потертості, забруднення, потемніння, природне старіння, втрати символів і написів, сліди, екскременти комах, почорніння, утворення плям, деформацію, пігментні плями (грибок), шашіль, плями невідомого походження, деформацію та втрату кольору, погіршення кольорових властивостей фарби. Тому детальне вивчення раритетних музейних предметів, які існують в одному екземплярі та в дуже обмеженій кількості, мають виняткову наукову та культурну цінність.

Аналіз символів свідчить про їх дуалістичний характер. Прагнення мати в оселі надійного захисника зумовлювало появу на сволоці різноманітних знаків. Звичайно, найчастіше вони містили у собі відбиток повсякденних клопотів селянської родини, але інколи акумулювали основоположні засади її складного життя, виступаючи у ролі чинників вироблення світогляду, становлення особистості, ставлення до тих чи інших процесів та явищ. Багато символічних явищ уже недоступні нашому розумінню у зв'язку з фрагментарністю, неповнотою даних і мають тенденцію до відмирання давніх народних звичаїв і вірувань [3, с. 61].

Бережно збирав старожитності, оберігав і досліджував патріарх музейної справи України – Михайло Іванович Сікорський (1923-2011), разом зі своїми однодумцями, працівниками НІЕЗ «Переяслав». У фондах Заповідника зберігається велика кількість ікон Середньої Наддніпрянщини, церковних стародруків, предметів побуту, пам'яток народної дерев'яної архітектури. На території МНАП експонується більше двох десятків жител XIX – поч. XX ст. із зони Середньої Наддніпрянщини. За спогадами Чередніченко Лідії Сергіївни, завідувача науково-дослідного сектору «Музей народного декоративно-вжиткового мистецтва Київщини», жительки м. Переяслава-Хмельницького 1947 р.н., починаючи з 60-х рр. XX ст. музейні працівники почали переносити та будувати житла XIX – поч. XX ст. у МНАП. Джерела комплектування фондів були різноманітними: від випадкових надходжень (знищення будинків і сіл, що потрапили до зони будівництва Канівської ГЕС), так і надходження від громади та власників. Проводилися також цілеспрямовані експедиції та розшуки, з плановим дослідженням жител. При будівництві перенесених жител у паспорті будівлі не фіксувалися дані про власників жител, де виявлені сволоки, конструктивні особливості балок, особливості декорування та символіку. Шість сволоків, що датуються часами козацтва, з 1980-х років зберігаються, як твори мистецтва, у Музеї народного декоративно-вжиткового мистецтва Київщини [6] (автори у даному дослідженні їх аналіз не проводять). Виготовлялися сволоки з дерева – дуба, сосни, липи, вільхи, бука. Історії досліджень традиційного народного оздоблення та символіки житла сягають давнини, проте дослідження старожитностей хатніх сволоків фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» проводилися лише частково. Цим займалися

Г.М. Остронос та І.Г. Дунайна [5].

Людина надавала певного символічного значення довкіллю: сузір'ям, сонцю, місяцю, рослинам, тваринам. Символ – одна із могутніх підвалин культури. «Виокремлюють символи універсальні, специфічні, випадкові, міфологічні, первісні, традиційні, архетипні, колективні, індивідуальні, релігійні, ліричні й ін. Існують поняття: язичницька символіка, символіка віри, православна символіка і т.д. Символи та символіку тлумачать на побутовому, філософському, естетичному, психологічному, мовознавчому, містичному, культовому й інших рівнях. Розуміння символу та символіки має власну специфіку в фольклористиці й етнографії, це поняття загальнолюдське та національно специфічне, етногенетичне. Українська система символічного відображення світу належить до найдавніших і найбагатших систем культури на планеті [4].

Архітектурні твори минушини, зібрані у МНАП, які у наш час отримали статус пам'ятки, створювалися здебільшого для задоволення практичних потреб людей. У залежності від матеріальних здобутків господаря, архітектурного стилю конкретного регіону, українські хати XIX – початку XX ст. відрізняються одна від одної за розмірами, кількістю кімнат, технікою будівництва. Та при будівництві будь-якої хати, одним з основних конструктивних елементів її є балки («сволочки»). На них тримається стеля у хаті та скріплюються поздовжні стіни. Розміщуються вони у поперечному напрямку будівлі: у поміщицьких будинках знизу та зверху оббиті дошками, котрі мазали глиною та білили, у селянських хатах поверх сволочків накладали дошки у розбіжку, котрі шпарували і білили, цим самим, в обох випадках, утворюючи біленьку стелю. Для міцності стелі, у хаті влаштовували ще й масивний поздовжній сволок, який ніс на собі основне навантаження. Таким чином стеля тримається на 3-4 поперечних балках та одному поздовжньому, масивному сволоку через усе житло. Як правило центральний сволок робили з міцного дерева.

А.І. Перепелиця у своєму дослідженні посилається на знавця Запорізького козацтва Дмитра Яворницького, який подає опис куреня XVII ст.: «...Важливою деталлю конструкції куреня був сволок, завжди пишно прикрашений різьбою. На ньому викарбовувалися написи релігійного змісту, хрест, а також ім'я курінного отамана та дата побудови куреня...» [9, с. 101-104]. З духовної точки зору такий сволок був символом міцності оселі та

багатства родини. Як вірили українці, у хаті втілюється весь життєвий простір і світогляд людини. Світ поділяється на три частини (земну, підземну та небесну сфери), а хата відображає ці сфери буття. Стеля – небесний духовний світ (сволок, божниця у кутку). Стіни, двері, вікна – символізували земне життя. Підлога, поріг, підвалини хати – уявлення як межа земного та підземного світів. Перед святами сволок у хаті білили, підфарбовували, «чистий» сволок мили. Сволок завжди тримали у чистоті. Поверх сволока зберігали пічну лопату, лікарські трави, на ньому зберігали зілля зібране у Зелені свята. Саме на сволоку, принесеною зі Служби Божої у Чистий четвер свічкою викопчували хрест, а на Водохреща малювали хрест крейдою. У цьому був вияв поваги та пошани до нього, як до оберега оселі та родини.

Експоновані сволоки у МНАП умовно можна поділити на три категорії: білені, фарбовані та різьблені. Білені сволоки (більше 10 одиниць), встановлені у пам'ятках народної дерев'яної архітектури: Хата з с. Гайшин Переяслав-Хмельницького району Київської області другої пол. XIX ст. (садиба заможного селянина-землевласника) [31]; Хата з с. Цибли Переяслав-Хмельницького району Київської області другої пол. XIX ст. (садиба селянина-середняка) [28]; Хата з с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району Київської області кін. XIX ст. (садиба вдови) [24]; Хата з с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району Київської області кін. XIX ст. (садиба ткача) [29]; Хата олійника з с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району Київської області другої пол. XIX ст. (садиба олійника) [20]; Хата з с. Помоклі Переяслав-Хмельницького району Київської області кін. XIX ст. (садиба пасічника) [18]; Хата бондаря з с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району Київської області другої пол. XIX ст., (двір бондаря) [12]; Хата селянина-безземельника з с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району Київської області 1889 р., (двір безземельника). На центральній частині поздовжнього сволока, напис з датою створення будівлі: «18 лютого 1889 р.» [17]; Будівля сільської управи з с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району Київської області кін. XIX ст. [11]; Хата з с. Рудяків Бориспільського р-ну Київської обл. (церковна сторожка) першої пол. XIX ст. [26]; Хата священника с. Рудяків Бориспільського р-ну Київської обл. кін. XIX ст. [30].

Особливо слід виділити мальовані сволоки (5 одиниць), що мають складні магичні сим-

воли: рослинний орнамент, дерево, хрест, сонце. Головним матеріалом на таких балках є квіти, листя та стебла рослин. Найчастіше форми рослинного орнаменту дуже відрізняються від природних форм. Проте є кривий танок, є бігуни та бескінечник, як на писанках, є світове дерево – своєрідна модель Всесвіту та людини. Також використовується мотив «змій», такі малюнки називають «трипільськими спіралями», або «хвилями» [4]. У багатьох народів існував культ вужа як охоронця сім'ї, дому, носія добра, миру та злагоди. Вуж також пов'язаний з культом води, вологи, плодючості землі. Другим значенням «трипільської спіралі» можна вважати вічність життя, безперервний біг сонця [4, с. 22].

Важливі міркування О. Потебні про генезу народної символіки. Вчений відзначає, що багато символічних образів у своїй основі мають матеріальне, економічне життя первісного суспільства та переважно пов'язані із землеробством і мисливством. У зв'язку з цим значна група символів походить із спостережень людини над природою та власною діяльністю на її лоні. Вчений вважав, що образи, різноманітні за сукупністю своїх ознак, можуть бути тотожні за уявленням і значенням; що той самий образ може мати різні, іноді протилежні, значення, інакше кажучи, може розглядатися та застосовуватися із стількох точок зору, скільки у ньому ознак [4, с. 22]. Міфологічний образ світового дерева присутній у первісних уявленнях чи не всіх племен і народів. Світове дерево уособлює єдність усього світу, воно є «космологічною знаковою системою світоустрою» [7].

На сволоках поєдналися уявлення про час, простір, життя та смерть, організацію громади. Дерево – центр космосу, стрижень, навколо якого закручується життя, вісь всесвіту. Світове (космічне) дерево підтримує небеса, коріння його – у підземному світі, стовбур – між землею і небом, гілля занурене у космічний світ. Воно є, до того, деревом життя, пізнання, безсмертя, а також місцем перебування богів і душ померлих [1].

Світове дерево часто ототожнюється з деревом Життя – книгою долі. На листках цього дерева ніби написані людські долі. В основі дерева лежить хрест, тобто на горизонтальній площині воно і простір довкола діляться на 4 частини, реалізуючи уявлення про час (ранок, день, вечір, ніч; весна, літо, осінь, зима) і простір (схід, південь, захід, північ). По вертикалі дерево членується на 3 частини: нижню, коріння (підземний світ), середню,

стовбур (земний світ) та верхню, крону (небесний світ) [4, с. 60]. Найпростіше, тричленне позначення дерева-сім'ї є той же відомий нам стовбурець з трьома гілочками: батько, мати і на вершечку дитя. Розгалужуючись, дерево охоплює братів і сестер, тіток, дядьків, дідусів і бабусь – усіх членів роду [4, с. 63]. На Лемківщині розмальовували на вхідних дверях «квіт» – своєрідну інформацію про склад сім'ї. Біля гілочок, які символізували членів сім'ї жіночої статі – малювали листочок барвінку; чоловічої статі – зірку. Народилась дитина – домалювали гілочку, помер хтось – хрестик [3, с. 12].

Заслугове на увагу і дослідження знаку хреста, який у сучасному християнстві цілком переосмислений. Первісно хрест був знаком життя: вертикаль – чоловіче, батьківське начало, горизонталь – жіноче, материнське; їхнє поєднання утворювало третю силу – синівську (сам хрест). Хрестом також позначалося сонце, небесний вогонь, світло. Цей знак відомий з прадавніх часів у багатьох народів світу [4, с. 5]. Кожен рід в Україні здавна мав особливий знак, що свідчив про його походження від предків: це були тварини, рослини, птахи (знаки дідухів-опікунів дому), або небесні світила (місяць, сонце, зорі), зброя тощо. Лаврова гілка, лавровий вінець, відомий з часів еллінізму, символ могутності, перемоги та миру [8, с. 354].

Мальовані сволоки встановлені у пам'ятках народної дерев'яної архітектури: Хата з с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району Київської області кін. XIX ст. (садиба столяра) [23]; Хата гребінника з с. Рудяків Бориспільського району Київської області другої пол. XIX ст., (садиба гребінника) [21]; Хата хлібороба з с. Кунцево Новосанжарського району Полтавської області 1916 р. [15]; Поліська хата з с. Вабля Бородянського району Київської області кін. XIX ст. [27]; Корчма другої пол. XIX ст. [32].

Справжніми витворами мистецтва є різьблені сволоки. Відносно площини поля на сволоках використано заглиблене й опукле різьблення, рельєфне зображення, орнамент складається з символів і написів, грані нижньої частини сволока дещо стесані, утворюють складні профілювання, які ніби заокруглюють нижню частину. На всіх досліджуваних сволоках по центру зовнішньої частини знаходиться хрест, елемент орнаменту та магічний знак, символ животворних сил (сонця, вітру), у християнській символіці джерело життя та символ страждання, розп'яття та воскресіння Ісу-

са, прозваного Христом [8, с. 424]. Також вони мають солярні знаки – символіку, пов'язану з поклонінням сонцю та вогню. Символи сонця були не лише кола, розетки, їх комбінації, а й хрест, як символ сонця з променями [8, с. 408]. Орнаментальний мотив «розетка» має давнє походження, зображувався у вигляді круглої стилізованої квітки або симетрично вписаного у коло рослинного орнаменту [8, с. 403].

Магія плодючості полів була тісно пов'язана з магією плодючості людей. Символом засіяного поля вважають квадрат або ромб, розділений хрестом на чотири частини, у кожній з яких зображена крапка, що символізує зерно. Такий символ ми зустрічаємо на сволоці у хаті бідняка [4, с. 6]. «Плетена стрічка» – орнамент у вигляді ssss, що виник у культурах Сходу, використовувався у давньо-середньовічному мистецтві [8, с. 395]. Використовується також геометричний орнамент, поєднання різноманітних елементів, таких як смуги, хрестики, кільця [8, с. 389]. У центральній частині сволока хати чинбаря, із зовнішнього боку проглядається образ голови лева – як символу влади, мужності, надійного охоронця [8, с. 354], геральдичні фігури, «вузли», у вигляді шнурів із китицями на кінцях, вив'язані вузлами різної форми та мають певну назву й інформаційне навантаження [8, с. 301].

На багатьох досліджуваних предметах, поруч із хрестом є зображення «скіпетра» – довгого жезлу, знаку верховної влади правителя, атрибуту богів, символ влади і достоїнства правителя [8, с. 407], а також пеннону, невеличкого гострокутного прапорця Середньовіччя, що носили на наконечнику списа лицарі або зброєносці у випадку, якщо вони командували певним підрозділом [8, с. 392]. На сволоках є зображення «патериці» – посоху, жезлу, ознаки вищих священнослужителів, атрибут влади. Довга палиця, заокруглена вгорі та загострена внизу. Використовувалася під час богослужіння [8, с. 391]. На сволоках є зображення булави – зброї ближнього бою, що складалася з короткого держака, увінчаного наверх кулястою або грушоподібною форми – знаком і символом влади [8, с. 294].

Використовується знак логотипу – словесно-складового письма, що передає ціле конкретне слово, а також графічне скорочення, умовне скорочення часто вживаного слова або словосполучення, що використовується лише у письмовій формі та розшифровується під час читання [8, с. 357]. На досліджуваних артефактах використовується письмо й аббревіатура –

складноскорочене слово, утворене з початкових елементів або з перших літер словосполучення [8, с. 275]. Вживається церковнослов'янська мова, з використанням надрядкових знаків і скорочень (з пропущенням букв, замість яких над словом ставиться простий знак титла або знак титла з якоюсь із пропущених букв). До надрядкових знаків у церковнослов'янській мові також належить знак наголосу (гострий, важкий, полегшений, знак придиху). Також ставиться апостроф над займенниками для розрізнення чисел і відмінків [8, с. 274]. На сволоках церковнослов'янське письмо числа позначає слов'янськими літерами під титлами [8, с. 274], у зв'язку з пошкодженнями графічної форми знаків достеменно розшифрувати дати та встановити час створення артефактів досить складно. Тож сволоки із написами відносяться також до писемних документів, на яких зафіксована інформація за допомогою старослов'янського письма та знаків-символів. Слова на даних артефактах є засобом вираження, зберігання та передавання інформації.

Різьблені сволоки встановлені в об'єктах: **Хата з с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району Київської області кін. XIX ст., (садиба чинбаря).** На сволоці старослов'янською мовою старослов'янським шрифтом з титлами напис:

«БЛАГОДЕНСТВУЮЩОГО ВО ТРОИЦИ:
ЄДИНАГА БОГА ТЩЕНИЕМ ПАНА СОЗАНТА
ГРАБОВСКОГО ПИСАРЯ ПОЛКУ КИЕВСКОГО
КОТОРОМУ МИРОТВОРНОЙ ПРЕЧИСТОЙ
БОЖІЕЙ МАТЕРІ БЛАГОСЛОВЕНИЕМ І
БЛАГОСЛОВЛЕНИЕМ АРХИЄРЕЕМ І
ЗАВИСОКОРОДНОГО ЯСНЕВЕЛЬМОЖНОГО
ЕГО МИЛОСТИ ПАНА ІОАННА МАЗЕПІ
ГЕТЬМАНА ВОЙСКА ЕГО ЦАРСКОГО
ПРЕСВЯТОГО ВЕЛИЧЕСТВА ЗАПОРОЖСКОГО
ТОМУ Ж ВОЗВІШЕРЕЧЕННОМУ ПАНУ
ГРАБОВСКОМУ І ЖОНЕ ЕВО АННЕ
СОЛОМОНОВНЕ ВПРЕМИРНОЕ І БОГУ
УГОДНОЕ СОЖИТЕЛЬСТВО...».

На сволоці рослинно-геометричний орнамент. По центру сволока у крузі вирізьблений чотириконечний хрест, велика кількість розет [22].

Хата гончара із с. Студеники Переяслав-Хмельницького району Київської області кінця XIX ст. (садиба гончара), на сволоці рослинно-геометричний орнамент. По центру сволока у крузі вирізьблений чотириконечний хрест, розети. Частково вдалося розшиф-

рувати напис: «К Богу высокопреподобного и Сына единого святыя Киево-Печерской Лавры архимандрит Тимофея Щербацкого сооружил дом сей...» [19].

Хата селянина-бідняка з с. Єрківці Переяслав-Хмельницького району Київської області першої половини XIX ст. (двір селянина-бідняка), на сволоці рослинно-геометричний орнамент. По центру сволока, знизу, в крузі вирізьблені у колі солярні знаки та символ Перуна, орнамент «сосонка» та велика кількість розет. Частково вдалося прочитати напис: «во славу святой Троицы и нашего Иисуса истинного духа Божии дом сей успешно ... иерея Василия Плотницкого пресвятая церкви с хрестом...» [13].

Хата заможного селянина-промисловця з с. Єрківці Переяслав-Хмельницького району Київської області 60-ті рр. XIX ст. (садиба заможного селянина-промисловця). На сволоці різьблений хрест і солярні знаки [16].

Хата мірошника з с. Сомкова Долина Переяслав-Хмельницького району Київської області кінця XIX ст. (двір мірошника). Напис на сволоці частково можна розшифрувати: «Иисуса избавление сию божьему инока иеромонаха принадлежащего Троицы здесь дом сей рабом Божий Андрей Грабовский», на сволоці рослинно-геометричний орнамент. По центру сволока у крузі вирізьблений хрест, велика кількість розет [14].

Шинок із с. Рудяків Бориспільського району Київської області 90-ті рр. XIX ст., на сволоці рослинно-геометричний орнамент. По центру сволока вирізьблений чотириконечний хрест, велика кількість розет, напис частково втрачений, вдалося розшифрувати: «...раб Божий Инникентий Ирклиев...» [25].

Церковна сторожка із с. Рудяків Бориспільського району Київської області поч. XIX ст. Напис: «ИНЦИ» та християнські символи [26].

Окремо слід виділити артефакти у Хаті хлібороба [15]: поздовжні та поперечні сволоки виходять на зовні будівлі у формі кінської голови. Це дохристиянський оберіг, з яким слов'яни пов'язували вмирання та народження сонячного божества [10].

Сволоки, як конструктивні особливості будівель, що зберігалися протягом поколінь і знаходяться на збереженні у МНАП потребують подальшого дослідження й атрибуції, встановлення датування, місця створення, встановлення авторства. Покращення умов збереження, вивчення артефактів є важливим не тільки для музейників, а й для усіх, хто

цікавиться історією традиційного народного житла, а також дизайнерів, які мають можливість створювати інтер'єри сучасного житла за традиційними народними зразками, застосовуючи сучасні технології. Зберігаючи ознаки різних епох, особливості сволоків являють собою важливе джерело вивчення етнічної історії населення, його соціальної структури, естетичних поглядів та уявлень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Велецкая Н.Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов. Москва, 1978.
2. Вечерський В.В. Теоретичні дослідження архітектури Гетьманщини // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. Київ-Глухів, 2017. Вип. 10. С. 7-10.
3. Данилюк А.Г. Українська хата. Київ: Наукова думка, 1991.
4. Дмитренко М. та інші. Українські символи. Київ: «Народознавство», 1994.
5. Дунайна І., Остронос Г. Козацькі сволоки з колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Матеріали науково-практичної конференції «Культурно-релігійний розвиток Гетьманщини кінця XVII – початку XVIII століття» Ніжин «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. С. 50-53.
6. Записано Шкірою Л.М. 20.05.2017 р. від жителя м. Переяслава-Хмельницького Чередніченко Лідії Сергіївни, 1947 р.н. (дівоче прізвище Кузьменко).
7. Найден О.С. Орнамент українського народного розпису: витоки, традиція, еволюція. Київ, 1989.
8. Овчарова О.В., Яушева-Омельяничук Р.М., Сургай Л.С. Словник-довідник музейного працівника. Київ: Кий, 2013.
9. Перепелиця А.І. Курінь гетьманської варті в резиденції Б. Хмельницького у Чигирині (1648-1678 рр.) // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. Київ-Глухів, 2017. Вип. 10. С. 101-104.
10. Рибаків Б.А. Язычество древних славян. Москва: Наука, 1982.
11. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА», № 59 (1) (управа)
12. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА»-36-А (1) (бондаря)
13. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА», № 16 (1) (бідняка)
14. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА», № 52 (1) (мірошника)
15. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА»- 64, (1) (хлібороба)
16. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА», № 29 (1) (промисловця)
17. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА», № 37 (безземельника)
18. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА»-63- (1, 2, 3, 4, 5, 6) (пасічника)
19. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА», № 23 (1, 2, 3) (гончара)
20. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «Пам'ятки архітектури» («ПА»), № 14 (1). (олійника)
21. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА», № 27 (1) (гребінника)
22. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА», № 31 (1) (чинбаря)
23. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА», № 53 (столяра)
24. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА» № 66, (вдова)
25. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА» 19, (шинок)
26. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА», № 28 (3) (церковна сторожка)
27. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА» № 22, Поліська хата з с. Вабля Бородянського району Київської області кінця XIX ст.

28. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА» № 21, (середняк)
 29. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА» № 20, (ткача)
 30. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА» 51, № 34 (1), священник

31. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА» 51, № 34, Хата з с. Гайшин Переяслав-Хмельницького району Київської області другої пол. XIX ст.
 32. Фонди НІЕЗ «Переяслав», інвентарна група «ПА» № 61, Корчма другої пол. XIX ст.

Шкіра Микола, Шкіра Наталія, Шкіра Людмила Сволоки у контексті дослідження традиційного народного житла кінця XIX – початку XX століття Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

У статті досліджуються раритетні музейні предмети із фондової колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», сволоки, що підтримують стелю у народному житлі XIX – початку XX століття і є творами народного мистецтва.

Ключові слова: Заповідник, житло, сволок, традиції, символи, різьблення

Шкира Николай, Шкира Наталия, Шкира Людмила Балки в контексте исследования традиционного народного жилища конца XIX – начала XX века Музея народной архитектуры и быта Средней Надднепряничины Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав»

В статье исследуются музейные предметы из фондовой коллекции Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав», балки, что поддерживают потолок в народном жилище XIX – начала XX века и являются произведениями народного искусства.

Ключевые слова: Заповедник, жилище, балка, традиции, символы, резьба

Shkira Nikolay, Shkira Nataliya, Shkira Luidmila Ceiling beams in the context of the study of traditional folk dwellings of the late XIX – early XX century Museum of folk architecture and life of Middle Dnieper National historical and ethnographic reserve «Pereyaslav»

The article examines museum items from the stock collections of the National historical and ethnographic reserve «Pereyaslav», beams supporting the ceiling in the national dwelling of the XIX – beginning of XX century and are works of folk art. Scientific novelty of the research lies in the fact that at the moment were not carried out detailed analysis of ceiling beams. XVII – XIX century. from the Museum's collection, of reserve «Pereyaslav», the data of ancient times has not been the subject of independent study, so the analysis of this problem will help to more comprehensively understand the use of amulets in the home. Accordingly, an analysis of the art features ceiling beams, the variety of functions and manufacturing techniques, using various materials, art-making was carried out only partially. That is what the novelty of the research. Problem analysis will help to more comprehensively understand the use of beams, their preservation and presentation in the exhibition NHER «Pereyaslav».

The purpose of this study is to wicen and artistic analysis of ceiling beams in the context of Museum exhibitions and their wider submission to the visitors of the Museum, the study of symbols and symbolism of Ukrainian folk housing, in particular of the ceiling beams. The material will be useful during planning thematic lessons and preparing the lecture material, the promotion and advertising of Museum collections. A thorough study of the elements of decoration of people's homes, characters, ornament, decorative things is important and relevant because it solves the problem of drawing attention to everyday culture, life and traditions of the Ukrainian people, and promote the Museum's collections. The source material for a long time (most things made in the late. XVII – early XIX century.) and violation of conditions of storage are destructive processes, injuries and defects: cuts, scuffs, soiling, darkening and aging, loss of symbols and inscriptions, traces of insect excrement, the blackening, stains, deformation, spots (fungus), stains of unknown origin, deformation and colour loss, and deterioration of colour properties of paint. Therefore, a detailed study of rare Museum objects that exist in one copy and in very limited quantity, are of great scientific and cultural value.

Keywords: reserve, dwelling, ceiling beam, traditions, symbols, carving

Надійшла до редакції 28.01.2018 р.

Рис. 1. Сволук хати гребінника

Рис. 2. Сволук хати столяра

Рис. 3. Своллок хати чинбаря

Рис. 4. Своллок хати бідняка

Рис. 5. Сволок хати мірошника

Рис. 6. Сволок шинка